

Beter leren samenwerken

“Jullie moeten beter samenwerken” is een veel gehoorde uitspraak en opdracht aan leerlingen. Bij verschillende vakken speelt samenwerken een belangrijke rol. Zeker in het bewegingsonderwijs. Waarom is samenwerken belangrijk? Wat zijn samenwerkingsvaardigheden? Hoe kun je hier gestructureerd aan werken? Kun je hier niveauiduidingen aan geven? In dit artikel wil ik aandacht besteden aan deze vragen met voorbeelden uit de praktijk. Hierbij gebruik ik videobeelden die tegenwoordig voor iedereen via internet (youtube.com) toegankelijk zijn. Deze beelden illustreren mogelijkheden het samenwerken centraal te stellen in de LO-les. De vraag is of dat te pas of te onpas gebeurt.

TEKST MAARTEN MASSINK

Waarom leren samenwerken?

Leren op school gebeurt in sociale verbanden. Leerlingen krijgen les in groepen. Het pedagogisch klimaat in school en in klassen is heel belangrijk voor het leerproces. Veiligheid en vertrouwen zijn daarbij bepalende voorwaarden. Maar ook na hun schooltijd zijn de leerlingen van nu deelnemers aan een samenleving waar sociale vaardigheden belangrijk zijn. Harry Stegeman zegt in zijn boek *Belang van bewegingsonderwijs* (blz.143): ‘De ontwikkeling van sociale vaardigheden wordt tenslotte in toenemende mate van gewicht geacht, mede in het licht van de sociale problematiek in de samenleving’.

Doel

Maar het beter leren samenwerken is geen doel op zich. In het bewegingsonderwijs staat het beter leren bewegen voorop. Een goede samenwerking helpt daarbij. Het bewegingsonderwijs is nauwelijks denkbaar zonder samenwerking tussen leerlingen. Het is daarom begrijpelijk en nodig dat er aandacht aan besteed wordt. Dit is nodig omdat goede samenwerking niet altijd vanzelfsprekend is, maar ontwikkeld moet worden. In het boek *Samenwerkend leren* van Sebo Ebbens e.a wordt uitgebreid aandacht besteed aan het doelgericht werken aan leren samenwerken. In een eerder verschenen artikel (‘Samenwerkend leren in

de praktijk’, *Lichamelijke Opvoeding magazine LO 3*, maart 2013) heb ik dit boek gebruikt als achtergrond bij praktijkvoorbeelden van samenwerkend leren. In dit artikel wil ik stil staan bij de sociale vaardigheden die een rol spelen bij samenwerkend leren.

Effectief leren

In het boek *Samenwerkend leren* wordt het leren van sociale vaardigheden het ‘tweede doel’ genoemd. Dat is opvallend. Het effectief leren staat voorop, en samenwerken en sociale vaardigheden kunnen daaraan bijdragen. Het boek *Effectief leren in de les* van dezelfde schrijversgroep beschrijft tips voor docenten hoe hun leerlingen beter te laten leren. Dat betekent voor bewegingsonderwijs dat het effectief leren van bewegen voorop staat. Beter leren bewegen heeft de prioriteit. Het is goed om dit criterium in het oog te houden als het gaat om het beoordelen van samenwerken en het selecteren en ontwerpen van samenwerkingsopdrachten. Samenwerken is geen doel op zich.

Dit betekent niet dat er geen (expliciete) aandacht besteed wordt aan samenwerking en sociale vaardigheden die dit kunnen bevorderen. Het gebrek aan (goede) samenwerking kan het beter leren bewegen in de weg staan. Sommige oefeningen en opdrachten kunnen leiden tot

▲ *Samenwerkend leren betekent ook leren samenwerken*

betere samenwerking en het juiste pedagogisch klimaat voor meer effectiviteit bij beter leren bewegen. Deze oefeningen zijn gericht op het vergroten van het gevoel van vertrouwen en veiligheid. Het is belangrijk dat docenten aandacht besteden aan sociale vaardigheden.

Wat zijn samenwerkingsvaardigheden?

Samenwerkend leren

De schrijvers (Ebbens e.a.) geven twee vuistregels bij het aanleren van sociale vaardigheden: de vaardigheden moeten specifiek en concreet zijn de vaardigheden moeten functioneel zijn.

Specifiek en concreet

De eerste vuistregel betekent voor bewegingsonderwijs dat het leren samenwerken

Het leren samenwerken moet gebeuren in de specifieke bewegingssituatie

moet gebeuren in de specifieke bewegingssituatie. Dit betekent dat het samenwerken en de bijbehorende sociale vaardigheden in de specifieke situaties geleerd en ontwikkeld moeten worden. Als sociale vaardigheden geleerd worden in bijvoorbeeld mentoruren met samenwerkingsopdrachten, betekent dit niet dat het samenwerken in specifieke

bewegingsonderwijssituaties beter zal gaan.

Daar spelen andere zaken een rol. Bijvoorbeeld het leren omgaan met winst en verlies is anders bij een bordspelletje dan bij een wedstrijd waarbij lichamelijke prestaties (presentatie) zichtbaar zijn en fysiek contact mogelijk (noodzakelijk) is. Dit pleit ervoor in bewegingsonderwijs aandacht te besteden aan samenwerken en de sociale vaardigheden in de specifieke sport- en bewegingssituaties.

Functioneel

Dat de sociale vaardigheden functioneel moeten zijn betekent dat het moet leiden tot beter leren bewegen. Dit is de uiteindelijke graadmeter. Samenwerkingsopdrachten in bewegingsonderwijs die leiden tot beter leren samenwerken maar geen verband houden met beter leren bewegen schieten hun doel voorbij. Vooral omdat er in bewegingsonderwijs legio mogelijkheden zijn deze samenwerkingsopdrachten wel te koppelen aan beter leren bewegen. Goed leiding geven aan een wedstrijd als scheidsrechter of als coach/instructeur dat leidt tot beter bewegen van de deelnemers is een win-win situatie. Leerlingen leren samenwerken en beter bewegen. Maar dit gaat niet vanzelf. Dat betekent dat de docent aandacht besteedt aan de te spelen rollen. Dit doet hij door concreet en specifiek zichtbaar te maken hoe goed leidinggeven in de betreffende rol er uit ziet (vuistregel één). Maar ook door duidelijke feedback te geven op deze rollen.

Bronnen voor samenwerkingsvaardigheden binnen bewegingsonderwijs

Basisdocument voor bewegingsonderwijs voor het basisonderwijs

In dit boek voor PO staan reguleringsdoelen genoemd die als bron gebruikt kunnen worden bij het aanleren van samenwerkingsvaardigheden. Deze reguleringsdoelen hebben volgens het document een directe relatie met het pedagogisch klimaat in de les.

Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voorgezet onderwijs

In het VO is Bewegen en regelen een aparte sleutel naast de sleutels Bewegen verbeteren, Gezond bewegen en Bewegen beleven. In de sleutel Bewegen regelen wordt ingegaan op de verschillende rollen die een leerling kan spelen. Hierbinnen worden zes regelthema's onderscheiden:

Regeltaken in de sleutel Bewegen regelen

- a. arrangementen inrichten
- b. onder leiding hulpverleners
- c. coachen en begeleiden
- d. scheidsrechters en jureren

e. organiseren

f. ontwerpen.

Uit: *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voorgezet onderwijs* (Brouwer, B. e.a., 2^e druk 2012, pagina 183)

Deze thema's zijn uitgewerkt in deelnameniveaus zorg, basis, vervolg en gevorderd. Dit zijn prima richtlijnen voor het concretiseren en specifiek maken van samenwerkingsvaardigheden in bewegingssituaties.

In de sleutel Bewegen beleven wordt gekeken naar het gedrag van de leerling. Hoe leeft dit bij de leerling. Daarin spelen aspecten een rol die te maken hebben met samenwerkingsvaardigheden.

Ook hiervan zijn rubrics gemaakt waarin vier deelnameniveaus worden omschreven.

Hoe leer je het aan?

Ebbens e.a. noemen vijf manieren van aandacht besteden sociale vaardigheden:

- een gerichte keuze van samenwerkingsvormen voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden

Reguleringsdoelen

Ten aanzien van het arrangement:

1. (onder leiding) een veilige bewegingsarrangement helpen inrichten
2. herstellen en aanpassen van het arrangement.

Ten aanzien van de regelingen:

3. handelen volgens afgesproken regels
4. afspraken maken over team- en groepsindeling
5. verdelen en wisselen van taken en functies
6. hulpverleners bij een activiteit.

Ten aanzien van reflecteren:

7. reflecteren over het eigen (bewegings)handelen en reflecteren over de activiteiten
8. een inschatting maken van de eigen bewegingsmogelijkheden
9. stimuleren en coachen van anderen (op basis van eenvoudige beoordelingsprincipes).

Gedragaspecten

Ten aanzien van de bewegingsactiviteiten:

- ingaan op de bewegingsuitdaging (inzet, enthousiasme)
- gerichtheid op het leren (willen verbeteren)
- waarderen van bewegen (geeft aan wat aanspreekt, vergelijkt, maakt keuzes).

Ten aanzien van betrokkenheid bij de les:

- omgaan met regels (betreffende materiaal, veiligheid, sportspullen op orde)
- zelfstandig deelnemen (weinig/geen aansporing nodig)
- omgaan met elkaar (gerichtheid op samenwerken).

Uit: *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voorgezet onderwijs* (Brouwer, B. e.a., 2e druk 2012, pagina 203)

- gericht gebruikmaken van rollen
- expliciet maken van de vaardigheid en feedback geven evalueren van het groepsproces
- het oefenen van sociale vaardigheden.

Punt één tot en met drie betekent voor bewegingsonderwijs dat we goed gebruik kunnen maken van beide Basisdocumenten. Daarin staan voorbeelden van reguleringsdoelen (PO) en thema's binnen de sleutel 'Bewegen regelen' (VO) gekoppeld aan bewegingsactiviteiten en uitgeschreven op vier deelnameniveaus.

Niveauiduidingen

In het Basisdocument PO worden niet alleen de reguleringsdoelen genoemd, er wordt ook structuur geboden door niveauiduidingen te formuleren. Op vier niveaus wordt een ontwikkellijn uitgezet en uitgewerkt met praktijkvoorbeelden.

Inzichtelijk maken

Deze formuleringen kunnen helpen bij het observeren van leerlingen. Maar ook bij het van tevoren aangeven wat je van leerlingen verwacht (feed-forward) en achteraf met feedback op wat je gezien hebt. Het gaat er om deze samenwerkingsvaardigheden duidelijk te maken en de niveau-indeling inzichtelijk te maken in leerlingtaal. Dit kan door in korte bewoordingen de verschillen aan te geven tussen wat goed ging en wat beter kan.

Groepsproces evalueren

Bij het evalueren van het groepsproces (punt 4 van Ebbens) stel je de klas vooral vragen. Interessant is om dat te doen met *active review* technieken. Het gaat snel en betreft alle leerlingen. Leerlingen geven fysiek zichtbaar maar non-verbaal aan wat hun beleving is geweest in de activiteit. Er worden vragen gesteld en de leerling geeft fysiek zichtbaar aan de mate waarin het gestelde van toepassing is. Bijvoorbeeld door in een kring te staan. Pas voorwaarts betekent; dit geldt zeker voor mij. Pas achterwaarts; dit geldt zeker niet voor mij. Blijven staan; dit geldt enigszins voor mij. Voorbeeldvragen: wie heeft vandaag (deze les, deze activiteit); met inzet meegedaan? Zich veilig gevoeld in de activiteit? Inbreng gehad in de activiteit? Zich geaccepteerd gevoeld? Fijne sfeer ervaren?

Zo zijn er meerdere vragen te bedenken. Vragen gaan over meer gevoelsmatig functioneren in of van de klas. Leerlingen geven zichtbaar een mening geven over hun eigen of andermans bijdrage. Iedere mening is goed (want het is hun eigen mening). Het kan aanleiding zijn een leerling in de klas, of apart over te bevragen. Het kan ook leiden tot een klassengesprek.

Voorbeelden op internet

Door gebruik te maken van het Basisdocument zijn er veel sociale vaardigheden te koppelen aan bewegingsactiviteiten. Het op zoek gaan naar samenwerkingsopdrachten omwille van het samenwerken is zonde van de tijd als het niet ten dienste staat van het beter leren bewegen. Er zijn op internet vele filmpjes te vinden waarin samenwerkingsopdrachten gedaan worden die op zich leuk zijn om te doen. Er wordt zichtbaar plezier beleefd. De vraag is of het functioneel is ten dienste van beter leren bewegen. Het is in veel filmpjes niet zichtbaar of sociale vaardigheden onderdeel zijn van een proces van benoemen van vaardigheden, verhelderen, concreet gedrag aangeven, oefenen en feedback geven. Tevens is de gerichtheid op beter leren bewegen soms twijfelachtig of niet aanwezig. Het risico bestaat dat veel activiteiten geselecteerd worden op het criterium: 'ook-leuk-om-te-doen' (zie ook de reactie op de beelden).

Door filmpjes van *You Tube* te bekijken over samenwerken in de les LO kun je zelf zien wat er zoal gedaan wordt in de LO les in het teken van leren samenwerken. Op de site van de KVLO in de lange versie van dit artikel vind je een schema met internet adressen van voorbeeldfilmpjes. Ik laat het aan de lezer over welke filmpjes betekenisvol (gepast) zijn qua beter leren samenwerken en welke betekenisloos (ongepast).

In het praktijkkatern elders in dit blad staat een artikel over een winnend bewegingsontwerp (Dokter Bibber en Wipe-out) waarin voorbeelden van praktijklessen staan met aandacht voor samenwerkend leren.

Tot slot

Volgens Ebbens e.a. is leren samenwerken een belangrijke voorwaarde voor effectief lesgeven. Het is geen doel op zich. Bovendien dient het beter leren samenwerken inzichtelijk gemaakt te worden. Daarom dienen samenwerkingsvaardigheden concreet en specifiek te zijn voor bewegingssituaties als het om ons vak gaat. Bovendien moet samenwerken in het bewegingsonderwijs functioneel zijn voor het beter leren bewegen.

In dit artikel heb ik willen aangeven dat er in de beide Basisdocumenten (voor PO en VO) veel materiaal klaarligt dat gebruikt kan worden voor het concreet en specifiek maken van samenwerkingsvaardigheden. Bij het op zoek gaan naar samenwerkingsopdrachten is het verstandig een selectiecriteria te hanteren waarin functionaliteit van het samenwerken zichtbaar is en leerlingen zichtbaar beter leren bewegen.

Literatuur

Ebbens, S. e.a. (1996). *Effectief leren in de les*. Groningen. Wolters-Noordhoff (APS)

Ebbens, S. e.a. (1997). *Samenwerken leren*. Groningen. Wolters-Noordhoff (APS)

Brouwer, B. e.a. (2^e druk 2012). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Nieuwegein. Jan Luiting Fonds Mooij, C. e.a. (6^e druk 2011). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor het basisonderwijs*. Nieuwegein, Jan Luiting Fonds

Foto's

Hans Dijkhoff

Contact

m.massink1@upcmail.nl

Kernwoorden:

samenwerken, leren, bewegingsonderwijs